

Маријана Г. Митрић<sup>1</sup>  
Жељка В. Пржуљ  
Универзитет у Источном Сарајеву  
Филозофски факултет Пале

## „МРТВЕ ПРИЧЕ“ КАО ОПОМЕНА ЖИВИМА (УЛОГА КЊИЖЕВНОСТИ У ФОРМИРАЊУ КУЛТУРЕ СЈЕЋАЊА И ПАМЋЕЊА НА ПРИМЈЕРУ РОМАНА *ДРАКУЛИЋИ* ЈОВАНА БАБИЋА)

**Апстракт:** У овом раду анализираћемо оне елементе романескне структуре Дракулића (1998) који представљају особен начин умјетничког обликовања историјског догађаја, а то је злочин почињен над Србима од стране усташа у зиму 1942. године у селима Дракулић, Шарговац, Мотике и руднику Раковац. Крајњи циљ нам је да покажемо на који начин једно књижевно дјело, а тиме и сама књижевност, може утицати на формирање и јачање националног идентитета, историјског и колективног памћења, посматрајући кроз призму културе сјећања и памћења.

**Кључне ријечи:** Јован Бабић, Дракулићи, сјећање, памћење, заборав, идентитет, култура сјећања и памћења.

### 1.

Роман *Дракулићи* Јована Бабића<sup>2</sup>, у ширем контексту, говори о првим годинама Другог свјетског рата на просторима БиХ, формирању НДХ и злочинима

<sup>1</sup> marijana\_radovic@live.com

<sup>2</sup> Јован Бабић је рођен 1934. у Црном Лугу код Босанског Грахова. Био је књижевник, публициста, новинар. Радио је у бањалучком „Гласу“, у загребачком „Вјеснику“ и најдуже у новинској агенцији Танјут. Објавио је књиге *Пут у вјечност* (1984), *Одбрана и смрт* (1986), *Успеније Гаврилово* (1994), *Дракулићи* (1998), *Ждраловачке приче* (2001), *Биљези у времену* (2003), *Спомен храм* (2003), *Црљени крув* (2005), *Крезуби лавови* (2007) и *Прометеји сарајевског Видовдана* (2011). Неке Бабићеве приче преведене су на стране језике, а једно од три издања романа *Дракулићи* објављено је на енглеском језику. За укупно књижевно и публицистичко ствара-

који идентификују ову државну творевину. Тема романа је покољ почињен над Србима 7. фебруара 1942. године у селима Дракулић, Мотике, Шарговац и руднику Раковац у околини Бање Луке. Овај злочин је, колико нам је познато, најмасовнији масакр цивила у Другом свјетском рату у једном дану. Почињен је без иједног испаљеног метка – хладним оружјем (ножом, бодом, србом-латом<sup>3</sup>) на најсвирепије начине. Тачније, од четири ујутро до два поподне, побијено је више од 2300 српских цивила, од тога 551 дијете (Лукајић 2005: 5). Починиоце покоља, припаднике личне Павелићеве гарде и VIII усташког батаљона, предводио је капетан Јосип Мишлов (у роману Мишолов) и жупник петрићевачке жупе фратар Томислав (у роману Мирослав, што му је, према историјским изворима, и свјетовно име) Филиповић, који је и сам убијао. Касније је постао управник логора Јасеновац и Стара Градишка, познат по надимку фра Сотона. Злочин је систематски испланиран од стране стожерника др Виктора Гутића. Бања Лука се тада налазила у саставу Независне државе Хрватске, на чијем челу се налазио Анте Павелић. Програм НДХ, који је формулисао усташки идеолог Миле Будак, између осталог, пропагирао је да се Хрватска очисти од Срба, и то на начин да једну трећину убију, једну трећину протјерају, а преосталу трећину покатоличе.

Дјело је засновано на архивској и документарној грађи из Војноисторијског института, Архива Југославије, Музеја жртава геноцида у Београду, као и свједочењима малобројних преживјелих, њих око петнаестак. Уз роман је приложен непотпун списак покланих Срба. У историјском контексту, дјело носи чињеничне вриједности јер је једно од првих и ријетких књижевних дјела<sup>4</sup> која се баве овом тематиком: „У Брозовој Југославији после 1948. године, геноцид

---

лаштво, посебно за роман *Дракулићи*, добио је Кочићеву награду. Био је члан Удружења књижевника РС и Удружења књижевника Србије. Умро је 2015. године.

<sup>3</sup> Усташка направа коришћена за брзо убијање Срба у масовним покољима током Другог свјетског рата. Оружје се састојало од дрвене дршке са причвршћеном назубљеном металном кутлом.

<sup>4</sup> Видјети и Левајац, Тихомир (2011), *Прича која лута свијетом*, Бања Лука: Art print. Посјета папе Јована Павла Другог Бањој Луци и самостану Петрићевац 2003. године, с циљем да Ивана Мерца, једног од идеолога усташке младежи, прогласи блаженим, инспирисала је Левајца да после Јована Бабића, са чијим истраживањима је био упознат, још једном јавности скрене пажњу на монструозни злочин почињен у селима Дракулић, Шарговац и Мотике и у руднику Раковац. Прича је дата у епистоларној форми као обраћање Папи полудјеле Добриле Мартиновић, учитељице шарговаче Пучке школе у којој је убијено 52 српске дјеце. Учитељица је, по сопственој и изјавама свједока, од стране усташа била приморана да дјецу православне вјероисповијести одвоји од ученика католичке и исламске вјероисповијести, а након што су их усташе поклале и да у школски дневник упише да су умрли природном смрћу 7. фебруара 1942. године. Да би прича могла да „лута“ свијетом, подсјећа и опомиње на свирепи злочин, преведена је на 18 свјетских језика.

над Србима није било упутно помињати, а када су се половином шездесетих почели подизати споменици жртвама Другог свјетског рата, на њима ни крвници ни жртве нису смели бити прецизно назначени” (Лазаревић 2005: 8).

Осим података о овом недовољно проученом злочину над Србима, који су од непроцјенљиве вриједности, додатна умјетничка вриједност овог дјела јесте у специфичном наративном поступку (нарочито када су у питању начин организације и функције хронотопа) који доводи у везу и самјерава однос историје и предања, прошлости и будућности, личног и колективног идентитета. Указујући на постојање ирационалног зла међу људима, чији су облици многи и различити и понављају се, писац истиче значај *сјећања* и *памћења* у борби против тога. С друге стране, активан однос према прошлости кроз сјећање и памћење утиче на јачање не само колективног идентитета једне групе већ и много јасније и отвореније релације међу различитим групама, чак и када су у питању неславни догађаји из заједничке прошлости, попут ратова и злочина. Сагледано на једном вишем нивоу, *Дракулићи*, на изузетно потресан, али вјеродостојан начин, указују на улогу књижевности као умјетности у формирању *културе сјећања и памћења*.

*Култура сјећања и памћења* је дисциплина која, у ширем смислу, подразумева „свеукупну јавну употребу прошлости”, а у ужем бави се „тумачењем и објашњавањем различитих начина чувања и искривљавања прошлости” (Милица, Богдановић 2007: 270). Као дисциплина која посебно „истражује улоге културних образаца сећања, значаја памћења и сећања за формирање идентитета и односа према историји и прошлости у науци и колективном памћењу” (Исто), феномен је који је неопходан у сваком друштву.

## 2.

Роман се састоји од два дијела под називима „Uzkrslе drakule” и „Мртве приче”. „Uzkrslе drakule”, што је метафора за усташе, први је дио романа, написан латиницом и „кориенским” НДХ правописом и у њему је приказан покољ из перспективе починилаца. „Мртве приче” су други дио романа, који је наратолошки сложенији од првог и састоји се од седам нумерисаних цјелина. Прва цјелина представља виђење злочина из угла страног дипломате, краљевског италијанског вицеконзула Роберта Табијанија, и функционише као својеврсна неутрална, али ипак везивна тачка између перцепције целата и перцепције жртава која слиједи у наредних пет „Мртвих прича”.

„Мртве приче” исприповиједане су у првом лицу и представљају исјечак из живота петоро од 2300 људи страдалих 7. фебруара 1942. године. Тај исјечак,

контрапунктски компонован, обухвата поетизовану рефлексију на онај идилични дио живота прије покоља и сам чин свирепог иживљавања над њима. Седма цјелина је једина „жива прича“, која представља романсирано свједочење Мирка Стијаковића, једног од малобројних преживјелих, који је у моменту покоља имао девет година. Уз роман, умјесто епилога, приложен је ауторов текст „Над прозивком покланих“, који је аутопоетичке природе и који чини још експлицитнијом и отворенијом релацију успостављену између спољњег историјског времена и унутрашњег времена дјела. У фокусу нашег истраживања јесу „Мртве приче“, управо због природе наративног поступка и њиховог семантичког потенцијала.

*Дракулићи* су прво значајније дјело о овоме злочину. Утолико је значајније ако имамо у виду да се у новоствореној Југославији након 1948. године геноцид над Србима почињен у НДХ није смио помињати и да, када су се половином шездесетих година почели дизати споменици жртвама Другог свјетског рата, „ни крвници ни жртве нису смели бити прецизно назначени“ (Лазаревић 2005: 8).

### 3.

С обзиром на то да је у Бабићевом дјелу садржана *историјска свијест* под којом се подразумијева „збир или систем знања о догађајима, о друштвеним, културним и духовним процесима у неком минулом времену“ (Радуловић 1994: 7), роман *Дракулићи* можемо посматрати као историјски роман. Наравно, при томе треба имати у виду да, будући да је условљена општом природом умјетности, „у уметничкој интерпретацији историја је персонализована“, и да „основни садржај историјског времена“ назначеног у роману нису само историјски догађаји, већ „људски доживљаји тих догађаја“ (Радуловић 1994: 8–9).

У роману *Дракулићи* умјетничка историјска свијест исказује се у најмање два слоја: 1) „у имплицитним и експлицитним релацијама које су успостављене између унутрашњег времена књижевног дела и спољњег, објективног историјског времена; 2) у садржајима којима је испуњено конкретно историјско вријеме које је дочарано или евоцирано делом“ (Радуловић 1994: 10–11).

Експлицитне релације унутрашњег времена романа и спољашњег објективног историјског времена остварене су у првом дијелу – „Uzkrslе drakule“ и тексту исписаном из перспективе вицекомзугла Табијанија. Захваљујући ауторовом прилежном истраживању наведеног историјског догађаја, у „Uzkrslim drakulama“ су изнесени многи подаци о покољу који су архивски провјерљиви, на примјер у *Извјештају Усташке надзорне службе из Бање Луке, број 69/42*

(Лукајић 2005: 5). Наведене су и историјске чињенице које се тичу општег усташког дјеловања у складу са Гутићевим програмом широм Крајине, као што је на примјер мучење и смрт владике бањалучког Платона Јовановића, бихаћког проте Илије Тинтора, попа Риста Ђатића из Губина код Ливна<sup>5</sup> итд. Такође, наведен је, на примјер, и податак да су усташе за непуних годину дана на подручју Епархије бањалучке што срушили што запалили сто седам српских сакралних објеката, како они кажу „врагомоља”. Сви подаци који су изнесени у овом дијелу романа уграђени су у дјеловање и говор ликова усташа са функцијом да што сликовитије и детаљније представе план усташког врха да убијањем, протјеривањем и покрштавањем Срба, „Бању Луку, центар западног Српства, у што краћем року, претворе у седиште владе НДХ” (Лазаревић 2005: 8). Важно је напоменути да су ликови усташа, најчешће у оквиру дијалога, о покољу у селима Дракулић, Мотике, Шарговац и у руднику Раковац говорили као о узвишеном чину, њиховој светој мисији – „izspunjenju svoje izistinske zadaće života”<sup>6</sup> (8) „slaveći Boga i Poglavnika” (20). Покољ је, из перспективе усташа назван „Mali križarski pohod” (31) или „Operacija drakulići” (469), перфидно и до детаља испланиран. Поред „tajnosti”, план операције је морао задовољити следеће услове: „iznenadnost”, „brzina izvedbe” и „tihost ispunjenja zadaće”, што је значило да нико ни од Срба ни од Хрвата из поменутих села није смио наслутити да се нешто спрема, да се већ око четири ујутро треба започети покољ, а завршити најкасније до два поподне и да нико не смије употријебити ватрено оружје. Услови су испуњени тако што су „zapovjednici skupina za iztriebljenje srpske gamadi” (51), прерушени у цивилну одјећу, два дана прије самог чина обишли сва мјеста у којима ће убијати пописујући свако домаћинство од најмлађег до најстаријег члана, под изговором како ће, тобоже, добијати помоћ у храни. Пошто је била зима са великим снијегом, наложили су им и да очисте приступне путеве јер ће помоћ стизати камионима. Затим су послали ветеринара који је са својим људством обавијестио сељане да се појавило бјеснило те да морају вакцинисати псе на лицу мјеста. Умјесто лијека, псима је даван отров, након чега су сви угинули. Тако су усташе биле сигурне да пси неће разбудити сељаке и дићи узбуну када буду дошли у село у четири ујутро.

Овако припремљен и звјерски извршен злочин човјека над човјеком, за који се нико од починилаца није показао, што потврђује и дио предсмртне

<sup>5</sup> О усташким злочинима на подручју Ливна 1941. године видјети у: Симоновић, Будо (2008), *Огњена Марија Ливанска*, Bad Vilbel: Nidda Verlag, Београд: Вести.

<sup>6</sup> Овај и сви наредни цитати наведени су према издању: Бабић, Јован (1998), *Дракулићи: uzkrslе drakule/ мртве приче*, Бања Лука – Београд: Задужбина Петар Кочић.

исповијести усташког доводника Пуваче у „Uzkrslim drakulama“, показује да свијетом не влада разум, већ ирационалне зле силе<sup>7</sup>.

Преплитање објективног историјског времена и унутрашњег времена књижевног дјела остварује се у „Мртвим причама“ кроз субјективно вријеме романескних јунака, тј. жртава, исказано нарацијом у првом лицу. Њихово вријеме није праволинијско нити једнодимензионално, већ је дато у вертикалном пресеку свијести појединца о дотадашњем времену и простору и самом тренутку у коме се одиграва лична драма егзистенције, коју управо у тим оквирима лик и покушава да разумије. Укрштањем и самјеравањем двије супротстављене перцепције злочина – перцепције целата и перцепције жртве, писац организује структуру романа и евоцира догађај у цијелости. С друге стране, постиже и то да се историја, као свијест о реалним догађајима у времену, у умјетничком погледу покаже и као „слутња вечних и највиших вредности, слутња неких надисторијских духовних сфера“ (Радуловић 1994: 9), које се, у овом случају, тичу *сјећања* и *памћења*.

„Мртве приче“ појединачно имају функцију *сјећања*, односно представљају „мање или више свестан појединачни однос према збивањима из прошлости“ (Богдановић, Мимица 2007: 270), „емотивни и когнитивни однос појединца према искуству“ (271), јер и јесу исприповиједане из перспективе појединца. Уколико их посматрамо заједно, њихова функција се усложњава тако што се издиже на један виши ниво, а то је ниво *памћења* – „смишљеног односа према прошлости“, „друштвеног и културног апарата у коме се складишти учинак сећања“ (Исто).

#### 4.

Свака мртва прича почиње на исти начин, само се име жртве мијења, и наравно, животна прича жртве:

[...] Име ми је било Раде. И ово је моја прича. Мртва прича. Једна од двије хиљаде и три стотине мртвих прича. Наше приче, све до једне, умрле су заједно с нама. У истом дану: у суботу, 7. фебруара 1942. године, по грегоријанском календару. Тада смо сви ми, Срби из Дракулића, Шарговца, Мотика и рудника Раковац, поклани. Поклани између четири сата ујутро и два сата послје подне. За један кољачки радни дан. Тачно тако: за један кољачки радни дан! Ни више ни мање. Поклале нас усташе, по том послу, из Загреба доведене. Помогле им домаће, свесрдно.

<sup>7</sup> Упоредити са феноменом *дајмона*, у: Давид, Филип (2014), *Кућа сећања и заборав*, Београд: Лагуна, 17.

А да су у Бањалуку стигли, о томе ништа нисмо чули. Ни знали. Ни слутили [...] (115).

Осим што све приче тако почињу, сличне варијације наведеног текста, додатно поетизоване, понављају се неколико пута у мртвим причама и имају функцију лајтмотива и поенте. На примјер:

[...] Ми, Срби, поклани, рекох, у суботу, 7. фебруара 1942. по грегоријанском календару, нисмо били грешни. Моји сељани су обдјелавали земљу и жене, сијали жита, воће и поврће, пекли ракију и пекмез. У јесен остављали дуње по собама: да им и зими миришу, до мириса божићне печенице, па и даље. Ишли смо у цркву, редовно. Молили се Исусу Христу и свим свецима, славили предано своје крсне славе и остале божје угоднике. Туђе, ни у примисли, нису узимали. Нас је, стога, као мученике и праведнике земаљске, Господ, на небесима, обилато наградио: рајским миром и бескрајним блаженством! И сада смо тамо, само су се душе наше, педесет година иза покоља, међу људе земаљске, свједочења ради, вратиле. И то само за трен. Да ми, поклани Срби, цијелу истину живим Србима кажемо. Да их суочимо с њом. Да им се она не понови, никад. И да их, због заборава према покланима, посрамимо: предуго су, чак пет десетљећа, чекали да нам тијела, у смрти сједине! Због заборава према убицама нашим, такође: пристали су да целати и жртве, авај, буду изједначени. На праштање су, по учењу Свеврховног, дужност имали, на заборав никако! [...] (122–123).

Наведени пасус о сељанима и злочину над њима почињеним од стране дојучерашњих комшија уведен је *мотивом невине жртве* (уп. Павловић 1987: 174). У свакој „мртвој” причи, гласом наратор̃а/жртава, наглашен је „мотив непристајања разумног човека да поверује да је истребљење могуће, одбацивање те могућности као немогуће, преувеличане, несвојствене човеку, комшији, сународнику” (Кнежевић Перуновић 2017: 269), који је иначе присутан у књижевности о Холокаусту<sup>8</sup>.

Цитирана „мртва прича” уједно је и централна прича (нумерисана је бројем два). Специфична је по томе што су у сизи о настанку имена села Дракулић уграђени и елементи легенде и предања, које село приказују као мјесто на коме се зла у сваком времену понављају. Реактивацијом функције усмене приче у оквиру етимолошки и семантички валентног топонима писац гради *демонски*

<sup>8</sup> Упореди: Кнежевић Перуновић, Ружа С. (2017), „Питање идентитета и страх од заборава у делу Александра Тишме, Филипа Давида, Ђерђа Конрада и Ласла Вегела”, *Србистика данас: зборник научних радова*, Бања Лука: Филолошки факултет, 263–275.

*хронотоп* који је у опозицији према *идиличном хронотопу* назначеном у помешној причи. Демонски хронотоп у усменом фолклору, заснован на Бахтиновом дефинисању хронотопа као времепростора, према Ајдацићевом тумачењу је времепростор у коме владају натприродне, демонске или демонизоване силе. Он има архетипска, општа својства одређена демонским ликовима и догађањима, и посебна својства настала у конкретној култури (2004: 112).

Појмови „демонски ликови и догађаји” и „демонско” и „демонизовано” уопште односе се на усташе и покољ над Србима, као израз оне врсте зла која би се могла објаснити *метафизичким злом* под којим се „подразумева постојање невидљиве, персоналне силе која је деструктивног карактера” (Јелисавчић 2017: 1).

Представу *идиличног хронотопа* (Бахтин 1989: 352) могуће је препознати на примјер и у следећим редовима:

Моје село се звало Дракулић. Било је одмах поред Бања Луке. Српско село: у њему су живјели само Срби, православни Срби. Лијепо, питомо, село. Село добрих и честитих људи. И домаћина. Никада се у нас за међусобну свађу није чуло. За тучу, поготово. У село је, из града, водила широка цеста. За наше прилике и потребе чак преширока: осам метара. Од ње би, ми дјеца, продужавали узбрдо, све до Голог бријега. Отуда би пуцао широк видик, непрегледан: видјели се, као на длану, Шарговац, Мотике, Бањалука... Дракулић је важнији од Бањалуке, мислили смо, наивно: она је доље, ми горе! Тај поглед је, са Голог бријега, у прољеће, био нарочит: из зеленила и цвијећа виркају црвени кровови наших кућа, засеоци оивичени процвалим воћкама – јабукама, крушкама, шљивама, дуњама... Већ тада би почињали да замишљамо јесен: узреле сочне и мирисне воћке, пуне амбаре, ноћна перушања кукуруза, пјесму из сваког засеока. Наше куће, осим неких, нису биле велике. Лијепе јесу, за нас, све. Намјештај у њима личио на градски, постељина и посуђе исто тако, али се чувало подоста старих ствари. Оне нам често, биле драже од нових: нису се, некако, истицале и наметале, као нове, већ, онако изанђале и потамњеле, као да су подсјећале на своје дуго трајање. И дуго трајање оних који су се, прије нас, њима служили (115–116).

Идила је видљива у назначеном односу Дракулића према Бањој Луци, односу сељака према природним добрима, старим кућама и старим стварима које симболизују трајање, а њена суштина почива на повезаности човјека са



мјестом живљења у складу са Бахтиновом дефиницијом *идиличног хронотопа* у оквиру *земљорадничко-радничке идиле*:

Тај просторни микросвет, ограничен и довољан себи, стварно није повезан са другим местима, са осталим светом [...] Јединство живота поколења (уопште живота људи) у идили у већини случајева, стварно се одређује *јединством места*, вековном везаношћу живота поколења за једно место од којег тај живот са свим својим догађајима није одвојен. [...] Јединство места слаби и условљава ублажавање свих временских граница и стварно доприноси стварању цикличних ритмичности времена које је карактеристично за идилу (1989: 353).

На основу назначене релације према старим кућама и стварима, као непосредној физичкој вези са прецима, наслућује се и циклично схватање времена које је у роману мотивисано преко епизода о професору математике Николи Козомори и професору историје Живојину Пејатовићу. Како је Козоморина љубав осим математике била и физика, професор је ученике шаљиво, али са озбиљним поукама, подучавао да се ништа не може сакрити. То је називао *космичком грешком*. Наиме, све што појединац уобрази да је тајна, на примјер преписивање неког задатка кришом, то у виду слике истог тренутка одлази у васиону. Та слика ће се једног дана вратити на бруку и срамоту тог „починиоца”. Пејатовић, опчињен Словенима, између осталог, скретао им је пажњу да су се Словени, и поред присуства свијести о словенској узајамности, врло често међусобно затирали. У духу мисли америчког филозофа шпанског поријекла Џорџа Сантајане [George Santayana], који каже: „Они који се не сећају прошлости, осуђени су да је поново преживе”<sup>9</sup> (1905: 284), глас приповједача „мртве приче” закључује:

И та слика је, вјерујем, стигла у васиону, још прије усташких покоља у нашим селима – Дракулићу, Мотикама, Шарговцу и руднику Раковац. Отишла у космос, свемир, да се поново врати. Сада се, ево, вратила. Као што ће се, ван сваке сумње, прије или касније, пред човјека вратити све што се, од постанка свијета, на Земљи догађало [...] Праведници ће сигурно и безболно преживјети, грешници ће силно патити. Јао, грешнима! (122).

Да би указао на утицај заборављања/сјећања и памћења прошлости на садашњост и будућност, нарушавање идиличног хронотопа, осим присуством усташа у њему и њиховом демонском енергијом, писац мотивише и дјеловањем

<sup>9</sup> Those who cannot remember the past are condemned to repeat it.

самих сељана. Њихов „допринос“ нарушавању идиличног хронотопа огледа се у непоштовању/кршењу табуа – појединих старих неписаних забрана, али и занемаривању знакова који су слутили на неминовно зло. Тако, у другој причи, приликом прављења нове куће 1941. године, чланови породице лика/наратора Рада Пиљагића нису послушали бабу Стојку, која је молила и преклињала да не руше стару. При томе:

[...] када је још чула да је при рушењу темеља, неко убио змију, нико није могао да је утјеша. – Кућну змију, змију-чуварицу, сте убили, куку мени! Коме је она сметала, кога реците, ујела? Кому, тешко нама, зло нан'јела? Већ је, што се каже, кућно нам шљеме и тјеме чувала. Дај, премилостиви Господе, да ово издобри, али... (116).

У религији старих Словена постојало је вјеровање у вези са *култом предака*, а то је да свака кућа има змију заштитницу, *чуваркућу* или *кућевну змију* (Чајкановић 1973: 52–54). Сматра се да је она инкарнација душе митског претка и да живи поред кућног *темеља* или испод *прага* (у вези са првобитним сахрањивањем под прагом). Према том вјеровању, никада се није смјела убити змија на коју се наиђе у дворишту у непосредној близини куће зарад здравља и среће укућана, као што је упозоравала и баба Стојка.

Такође, занимљиво је и то што су сељани Дракулића својим комшијама Хрватима из Мотика и Шарговца, који се нису могли договорити између себе ко ће дати земљиште за гробље, дали своје земљиште. И што је занимљивије, земљиште су дали на граници између ових села, чиме су нарушили *заштитнички простор свога села*. Супротставили су му простор *гробља*, још и *туђе*, које у фолклорној традицији представља један од оних злокобних, *нечистих* простора у окриљу демонског хронотопа. Тако је успостављена семантичка опозиција *своје/туђе, живот/смрт, ред/хаос* (уп. Ајдачић 2004: 114). У атрибуцију дефинисаних опозиција укључује се и објашњење топонима Дракулић, путем *етиолошког предања*, које је злокобно и у домену је етимолошког значења ријечи.

Према предању које познају житељи, село је добило име по неком Личанину који се презивао Дракулић. Пошто је живио у турско вријеме, на сам дан свадбе с дјевојком невиђене љепоте убио је бега који је дошао „својим правом“ (*свадбарина*) да води дјевојку. Бјежећи од освете, сакрио се у најгушћој шуми изнад села и молио сељане да га не одају Турцима. Ту је и умро. Међутим, у љето пред покољ, једне недјеље, како казује наратор Раде, у село је набасао неки странац, трговац, који је, када су му на његово питање о имену села испричали

ову причу, рекао да то није био Личанин: „Никакав Личанин ни Дракулић, већ Дракула! Дракула, главом и брадом. Јеси ли чуо за Дракулу? И спомиње ли се у тој причи, да је народ у Дракулићу, иза тога, нагло почео да умире, без видна разлога, са два једва видљива, угриза на врату?” (125). На крају свога објашњавања, додатно је упозорио: „Запамти добро: овдје ће поново доћи Дракулина дјеца, неки нови Дракулићи. И поклати вас, све до једног, крви се ваше напитки. По вама пасти, као црне птице, затрти вас. Ни за гробове ваше неће се знати...” (Исто).

Судећи према појавама *теофаније* (вјеровања у инкарнацију *божанства* или *претка* у појави странца, госта) и *теоксенији* (гостопримство са узајамним даривањем – дар/уздање) у религији свих индоевропских народа (Чајкановић 1973: 64–77), странчево додатно објашњење предања о настанку имена села може се тумачити као добронамјерно упозорење претка. Сељани јесу угостили странца, али су заборавили на упозорење, јер су занемарили значај прастарих образаца понашања и тиме прекршили још један табу.

На сличан начин, у виду предсказања, сновиђења и тумачења неких других знакова ирационалне природе од стране појединих ликова из романа, демонски хронотоп ће бити вариран и у другим „мртвим причама”: злокобно сновиђење чика-Митра о опустујелом селу пуном мртвих Срба (140), пророковање слијепе Јоке из Мотика о посљедњем црном петку 6. фебруара 1942. године (141, 161, 162), гледање у плећку просјака Љуба Миљевића, у којој он види небројено много крвавих гробова (146) итд.

Демонски хронотоп, са наведеним и другим естетичким трансформацијама у роману, има *структурну* функцију, мотивише одвијање појединих ситуација, па чак и самог покоља у извјесном смислу. С обзиром на то да те ситуације на веома сугестиван и драматичан начин осликавају карактере и понашања ликова, њихово духовно и егзистенцијално стање, демонски хронотоп има и функцију *атрибуције ликова*, као и *повезивања и усаглашавања* текста и контекста. У крајњој линији, његова кровна, *семантичка* функција тиче се апострофирања значаја *сјећања и памћења*.

Као што смо видјели приликом интерпретације, чак је и експлицитно назначено у појединим цитираним одломцима, суштина и циљ „мртвих прича” јесте да индивидуално *сјећање* преведу у колективно *памћење*. Активни учинак сјећања огледа се у томе што ће „мртви” подсјетити и посрамити живе Србе због тога што су заборављањем страдалника (први парастос покланим Србима служен је 49 година након злочина, 7. фебруара 1991. године) занемарили лично, историјско и колективно памћење. Несвједочењем и нетражењем ис-

тине практично су дозволили (смо дозволили) изједначавање жртава и целата; одбацивањем прошлости од себе, заборављањем, и сами су допринијели угрожавању националног идентитета и ризиковали будућност у којој се прошлост може поновити.

## 5.

Једина „жива прича“ је прича једног од ријетких<sup>10</sup> преживјелих, Мирка Стијаковића, који је у тренутку злочина имао непуних девет година. Њоме завршава наративни дио романа и формално се разликује од „мртвих прича“. Почине гласом објективног приповједача у трећем лицу који извјештава о његовој судбини укратко, а после тога слиједи фокализирани текст у првом лицу једине, из Миркове визуре у тренутку покоља тридесет и двоје чланова његове фамилије. Једини он, захваљујући божјој промисли, остао је жив, и стриц Јово, који је већ тада био у заробљеништву у Њемачкој, а гдје су њихови сахрањени, нису знали. Специфичност ове приче, у историјском контексту, јесте у томе што свједочи о провођењу у дјело оног дијела Будаковог програма који се тиче покрштавања Срба. Мирко Стијаковић је, након што је преживио покољ, одрастао у породици Марка и Ане Липовац, као најамник. У Петрићевцу, у фрањевачком манастиру, преведен је у римокатоличку вјеру. Пошто је био мали, „није знао због чега је покрштен. Шта је то покрштавање требало да значи, још мање“ (174). Никола Лукајић, писац студије која представља, до тада, најкомплетнију документацију о злочину у Дракулићима, Шарговцу, Мотикама, руднику Раковац, па чак и о покољима у Пискавици и Ивањској 9. фебруара 1942. године, вредновао је Бабићев роман као „успелу комбинацију фактографских података, живог сведочења и литерарног стваралаштва“ (2005: 161). Међутим, занимљив је његов став о улози Марка Липовца: „После Рата у причама и литератури у име братства и јединства наметано је и ширење схватање да је Хрват Марко Липовац за време покоља спасавао Србе. Тој пропаганди некритички је насео и писац романа *Дракулићи* Јован Бабић...” (2005: 296). Он наводи податке о томе да је Марко Липовац често долазио у жупу Петрићевац код фра Филиповића и да је био велики националиста, ратни профитер и капиталиста (297). Ако се узме као тачан Лукајићев став, а немамо разлога да сумњамо у вјеродостојност провјерених података, сигурно нећемо осудити ни Бабићеву причу. Потребно је имати у виду да је Мирко Стијаковић био мали када се злочин одиграо, и то пред његовим очима. С

<sup>10</sup> Према Лазару Лукајићу, 13 очевидаца је преживјело злочин у Дракулићу, а 26 злочине од 5. и 12. фебруара у Пискавици и Ивањској (2005: 160).

обзиром на трауму изазвану самим злочиним те на чињеницу да се крио два дана и двије ноћи међу мртвим, искасапљеним члановима породице, појећи водом своју мајку која је распореног стомака живјела у агонији још то вријеме, потпуно су разумљива његова помијешана и њему самом необјашњива и сјећања и осјећања.

## 6.

Роман *Дракулићи* својом истинитошћу и сугестивношћу потврђује да је потребно да сјећање пређе у културно памћење формирајући културу сјећања као промишљени однос према прошлости и залог будућности. Управо феномен спомена на мртве „[...] је извориште и средиште онога што би култура сјећања требало да буде [...] Спомен на мртве је на парадигматски начин врста памћења која ствара *заједништво*. Везивањем за мртве из прошлости, група се уверава у свој идентитет” (Асман 2011: 63). Активни однос према властитој прошлости могао би се започети подизањем *споменика*, јер они представљају „идентитетска дела преживелих” (61), свједочанство минулих догађаја и времена. Поред оних умјетнички обликованих објеката од различитих врста камена, *писани споменици* су немјерљиво вриједни, јер само *писмо* има огромну улогу „код обликовања колективног сећања” (45). Отуда у Бабићевом роману поступак доношења текста који представља перспективу злочинаца, усташа, латиницом, а текста који представља глас жртава, невино покланих Срба, *ћирилицом*. Ова дистинкција имплицитно указује на функцију ћириличног писма у очувању идентитета. Својеврсну функцију споменика, *књижевног*, има и сам роман *Дракулићи* Јована Бабића.

## Литература

1. Ајдачић, Дејан (2004), „Демонски хронотоп у усменој књижевности”, *Прилози проучавању фолклора балканских Словена*, Београд: Научно друштво за словенске уметности и културе, 112–122.
2. Асман, Јан (2011), *Култура памћења: писмо, сећање и политички идентитет у раним и високим културама*, превео с немачког Никола Б. Цветковић, Београд: Просвета.
3. Бабић, Јован (1998), *Дракулићи: Uzkrslе drakule/Мртве приче*, Бања Лука – Београд: Задужбина Петар Кочић.
4. Давид, Филип (2014), *Кућа сећања и заборав*, Београд: Лагуна, 17.
5. Јелисавчић, Зоран (2017), „О проблему зла”, *Хришћанска мисао*, 1–6/2017, XXIV, Београд: Богословски факултет, 1–5.

6. Кнежевић Перуновић, Ружа С. (2017), „Питање идентитета и страх од заборавља у делу Александра Тишме, Филипа Давида, Ђерђа Конрада и Ласла Вегела”, *Србистика данас: зборник научних радова*, Бања Лука: Филолошки факултет, 263–275.
7. Лазаревић, Предраг (2005), „Потискивање истине или ’у цара Тројана козје уши’”, предговор у: Лазар Лукајић, *Фратри и усташе кољу: злочини и сведоци*, Београд: Фонд за истраживање геноцида, 7–14.
8. Левајац, Тихомир: *Прича која лута свијетом*, Бања Лука: Art print, 2011.
9. Лукајић, Лазар (2005), *Фратри и усташе кољу: злочини и сведоци*, Београд: Фонд за истраживање геноцида.
10. Мимица, Аљоша, Марија Богдановић (2007), *Социолошки речник*, Београд: Завод за уџбенике.
11. Мирковић, Јован (2014), *Злочини над Србима у НДХ*, Београд: Свет књиге.
12. Павловић, Миодраг (1987), *Поетика жртвеног обреда*, Београд: Нолит.
13. Радуловић, Милан (1994), *Обнова традиције: критички есеји о савременим српским писцима 2*, Београд: Књижевна заједница Звездара – Апостроф.
14. Santayana, Gorge (1906), *The life of Reason*, London: Archibald Constable & Co, 294.
15. Симоновић, Будо (2008), *Огњена Марија Ливањска*, Bad Vilbel – Београд: Nidda Verlag – Вести.
16. Чајкановић, Веселин (1973), *Мит и религија код Срба*, Београд: СКЗ.

## „MRTVE PRIČE” AS A CAUTION TO THE LIVING ONES (THE ROLE OF LITERATURE IN THE FORMATION OF CULTURE OF REMEMBRANCE IN THE NOVEL *DRAKULIĆI* BY JOVAN BABIĆ)

### Summary

In this paper we analysed only the elements of the novel *Drakulići*, by Jovan Babić, that represent a distinctive way of artistic framing of historical events, and that is the crime committed against Serbs by the Ustashe during the winter of 1942 in the villages of Drakulić, Šargovac, Motike and Rakovac, my own. Our aim was to present the way one literary work, and literature in general, can influence the formation and strengthening of national identity, and historical and collective remembrance, seen through the prism of the culture of remembrance.